Prof. dr hab. Jerzy Wilkin

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

jwilkin@irwirpan.waw.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Markiewicz: „Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich w Polsce" przedstawiona na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w dyscyplinie Ekonomia i Finanse i przygotowana pod kierunkiem naukowym dr hab. Mirosława Gornowicza, prof. UWM oraz dr Tomasza Wierzejskiego jako promotora pomocniczego

Jest to praca licząca 219 stron i składa się z 6 rozdziałów, części wnioskowej i bibliografii. Dotyczy ona teorii i praktyki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, a zwłaszcza roli wybranych podmiotów działających na wsi w tym rozwoju. Praca ta mieści się w zakresie ekonomii, zwłaszcza rozwoju obszarów wiejskich, i zawiera analizę czynników wpływających na ten rozwój, głównie związanych z różnego rodzaju innowacjami generowanymi przez podmioty edukacji pozaszkolnej na wsi, takimi jak: ekomuzea, wioski tematyczne i zagrody edukacyjne. Jest to, w sumie, dość niszowy temat badawczy, biorąc pod uwagę liczbę tych podmiotów i ich znaczenie w rozwoju obszarów wiejskich.

Niemniej jednak należy docenić oryginalność obszaru badawczego mgr M. Markiewicz, dotychczas pomijaną w badaniach rozwoju obszarów wiejskich, a zwłaszcza ich znaczenia w generowaniu innowacji wspierających rozwój wsi.

Bardzo ważnym problemem omawianym w tej pracy jest wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, w tym podmioty i uwarunkowania sprzyjające takiemu rozwojowi.

Autorka rozprawy doktorskiej tak sformułowała główny cel badań: „zdiagnozowanie uwarunkowań aktywności innowacyjnej oraz ocena innowacyjności podmiotów edukacji pozaszkolnej zlokalizowanych na obszarach wiejskich". Do celu głównego dodała 9 celów szczegółowych, głównie dotyczących innowacyjności.

Mgr M. Markiewicz przyjęła też trzy hipotezy badawcze:

1) Rozwój podmiotów edukacji pozaszkolnej zależy od zjawiska wielofunkcyjności obszarów wiejskich.

2) Wysoki poziom innowacyjności województwa ma duży wpływ na aktywność innowacyjną podmiotów edukacji pozaszkolnej tam zlokalizowanych.

3) Proces nawarstwiania się innowacji w sektorze usług edukacji pozaszkolnej ma dynamiczny charakter jedynie w innowacjach otwartych.

Mam zastrzeżenia zwłaszcza do dwóch pierwszych hipotez. Po pierwsze, rozwój podmiotów pozaszkolnych ma też wpływ na wielofunkcyjność obszarów wiejskich, nie negując wpływu odwrotnego. Po drugie, innowacyjność województwa zależy też od innowacyjności podmiotów na nim zlokalizowanych. Pojęcie: „innowacyjność województwa" jest trudno definiowalne, chociaż jest używane, także jako innowacyjność regionów. Nie jest dla mnie też jasne i wystarczająco precyzyjne pojęcie „innowacji otwartej". Autorka tak je definiuje: „Na otwarte innowacje składają się przypływy i odpływy wiedzy, które znacznie przyspieszają innowacje w przedsiębiorstwie oraz przyczyniają się do poszerzania rynków umożliwiających ich wykorzystanie." (s. 94)

Mimo pewnych zastrzeżeń, rozdziały 4 i 5, poświęcone analizie procesów innowacyjnych, wykorzystujące dorobek naukowy (teoretyczny) uważam za wyróżniające części omawianej rozprawy doktorskiej.

Zakres bazy empirycznej wykorzystany w omawianej rozprawie jest dość skromny. Autorka zrealizowała 120 ankiet w ramach badania wstępnego i zbadała 129 podmiotów w 16 województwach dla potrzeb badania zasadniczego. W niektórych województwach badane podmioty, wg. rodzajów, były reprezentowane przez 1 przypadek.

Autorka nie wspomina o wcześniej wprowadzanych formach organizacyjnych na polskiej wsi, których zadaniem był dostęp do informacji elektronicznej, upowszechnianie umiejętności posługiwania się komputerem i wykorzystania internetu. Chodzi mi o tzw. Telechaty, których celem były zarówno funkcje edukacyjne, jak i dyfuzja innowacji.

Obecnie popularnym programem ożywienia obszarów wiejskich, upowszechniania wiedzy oraz innowacji społecznych i gospodarczych stał się program Smart Village.

Autorka rozprawy zastosowała kilka metod ilościowych (statystycznych) do zbadania wpływu w/w instytucji na wielofunkcyjny rozwój wsi, wykazując się odpowiednimi umiejętnościami w tym zakresie. Jednakże, zauważam znaczną asymetrię między zgromadzoną bazą empiryczną a wykorzystanymi metodami ilościowymi analizy. Pojawiło się tu wiele paradoksów.

Niewielka liczba zbadanych podmiotów o bardzo lokalnym znaczeniu nie mogła wyjaśnić ich wpływu na tak złożone procesy jak zrównoważony rozwój i wielofunkcyjność obszarów wiejskich. W analizowanym zbiorze podmiotów występuje duże zróżnicowanie terytorialne. Przykładowo: w województwie dolnośląskim istniało 83 wiosek tematycznych, a w 4 województwach tylko po jednej. Bardziej równomierny wg. województw był rozkład zagród

edukacyjnych, ale też najwięcej ich było w woj. dolnośląskim. W rozprawie brakowało wyjaśnienia źródeł tego zróżnicowania.

Zaskakujące było natomiast, że wskaźniki wielofunkcyjności obszarów wiejskich na pierwszym miejscu stawiały województwo mazowieckie, a województwo dolnośląskie na dalekim 13 miejscu, które miało wysoka pozycję pod względem przedsiębiorczości i podmiotów edukacji pozaszkolnej. Równie zaskakujące były wyniki analizy statystycznej oceniającej ranking województwa pod względem innowacyjności kapitału ludzkiego. Tu też na pierwszym miejscu znalazło się województwo mazowieckie, a na końcu województwo dolnośląskie, posiadające mocne ośrodki akademickie, wysokie wskaźniki przedsiębiorczości i ponadprzeciętny wskaźnik przedsiębiorstw wysoko innowacyjnych. Autorka nie dokonała analizy przyczyn tego zróżnicowania i np. wyjaśnienia wpływu Warszawy i obszaru metropolii warszawskiej na pozycję województwa mazowieckiego pod względem wielofunkcyjności obszarów wiejskich i innowacyjności podmiotów na tych obszarach. Np. dlaczego innowacyjność kapitału ludzkiego w województwie lubelskim jest wyższa niż w województwie wielkopolskim czy dolnośląskim – trudno zrozumieć. Z kolei wpływ Warszawy na znaczną część województwa mazowieckiego zniekształca wielofunkcyjny obraz rozwoju obszarów wiejskich tego województwa, zwłaszcza wsi oddalonych od Warszawy. Duża część tego województwa to obszar ubogiego rolnictwa i niskich dochodów na obszarach wiejskich, a więc wiejskiej biedy.

Jestem przekonany, że znacznie więcej wiedzy na temat wpływu instytucji edukacji pozaszkolnej na innowacyjność i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich można było osiągnąć wykorzystując metody badań jakościowych, biorąc też pod uwagę stosunkowo niewielką liczbę zbadanych podmiotów. Pójście „w głąb" dałoby wartościowsze wyniki badawcze niż dość sztucznie zastosowane metody ekonometryczne. Nieco deklaratywnie odebrałem stwierdzenie Autorki, że w pracy wykorzystano metodę dedukcji i indukcji, a także metody interpretacji oraz krytykę piśmiennictwa. Należą one do kanonu wiedzy i elementarnych składników metodologii badań naukowych.

W zakresie tworzenia i dyfuzji innowacji na obszarach wiejskich bardzo pożądane byłoby uwzględnienie działających tam organizacji pozarządowych i ośrodków doradztwa rolniczego, które już dość dawno rozszerzyły swą działalność także na obszary wiejskie i wspieranie rozwoju wsi. Ich wpływ na innowacyjność tych obszarów jest zapewne większa niż pozaszkolnych form (czy podmiotów) edukacji.

Za kontrowersyjne uznaję stwierdzenie przedstawione na stronie 24: „Dynamiczny spadek znaczenia rolnictwa w skali globalnej przejawiający się m.in. w spadku produkcji rolnej, zmniejszeniu terenów uprawnych oraz słabnącym popycie na produkty rolnicze spowodował, iż europejski model rolnictwa oparto na wielofunkcyjności oraz koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi". Biorąc pod uwagę skalę globalną nie można mówić o spadku produkcji rolniczej i słabnącym popycie na produkty rolnicze. W wielu częściach świata powiększa się też obszar ziemi uprawnej (np. kosztem lasów). Również w Europie sytuacja pod tym względem zależy od kraju. Zmniejszanie się udziału rolnictwa w PKB nie jest też wystarczającą podstawą do stwierdzenia, że znaczenie rolnictwa „dynamicznie spada". To

znaczenie jest obecnie inaczej definiowane niż kilka dekad temu, czego efektem jest docenienie wielofunkcyjności rolnictwa, w tym jego roli w dostarczaniu dóbr publicznych.

Do wyróżniających i wartościowych składników recenzowanej rozprawy doktorskiej zaliczam bardzo dobre omówienie dorobku naukowego w zakresie trzech obszarów badań: czynników i znaczenia wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, koncepcji rozwoju zrównoważonego i innowacyjnego.

Autorka wykorzystała znaczny zakres literatury z różnych nurtów nauk społecznych, dokonała przeglądu teorii innowacji przedsiębiorstw, przeprowadziła analizę stymulatorów i destymulatorów innowacji przedsiębiorstw i przedstawiła modele procesów innowacyjnych.

Z trzech sformułowanych przez mgr M. Markiewicz hipotez badawczych nie zostały potwierdzone dwie pierwsze hipotezy: 1) zakładająca zależność rozwoju podmiotów edukacji pozaszkolnej od zaawansowania zjawiska wielofunkcyjności obszarów wiejskich oraz 2) zakładająca, że wysoki poziom innowacyjności województwa ma wpływ na aktywność innowacyjną podmiotów edukacji pozaszkolnej tam zlokalizowanych. Pozytywnie zweryfikowana została natomiast hipoteza nr 3 stwierdzająca, że proces nawarstwiania się innowacji w sektorze usług edukacji pozaszkolnej ma dynamiczny charakter jedynie w innowacjach otwartych, opartych na współpracy podmiotów edukacyjnych z podmiotami zewnętrznymi.

Taki wynik badań nie jest dla mnie zaskoczeniem, biorąc pod uwagę dość niewielką zbiorowość badanych podmiotów (baza empiryczna) konfrontowaną i analizowaną w relacji do skomplikowanych procesów jakimi są zarówno procesy innowacyjne, jak i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich.

Chciałbym jednak podkreślić rzetelność metodologiczną dokonanych analiz i procesu weryfikacji hipotez. Odrzucenie (brak potwierdzenia) hipotezy badawczej jest równie wartościowym osiągnięciem naukowym jak jej potwierdzenie. Wielu badaczy, zwłaszcza młodszych, ma skłonność do mało uzasadnionego potwierdzania prawdziwości przyjętych hipotez („naciągania" argumentacji), bądź formułowania hipotez trywialnych albo nie nadających się do precyzyjnej weryfikacji.

Rozprawa doktorska mgr M. Markiewicz napisana jest dobrym językiem, w sposób zrozumiały i przedstawia odpowiednia wizualizację wyników badań. Zakres wykorzystanej literatury jest bardzo obszerny.

Wniosek końcowy:

- Autorka rozprawy wykazała się bogatą wiedzą o rozwoju obszarów wiejskich, czynnikach i barierach tego rozwoju, a także o nowych koncepcjach polityki unijnej w tym zakresie.

- Na uznanie zasługuje podjęcie mało dotychczas zbadanej problematyki pozaszkolnych form edukacji i podmiotów zaangażowanych w tę działalność na wsi. Praca jest niewątpliwie oryginalnym osiągnięciem badawczym.

- Mgr M. Markiewicz skoncentrowała się na analizie uwarunkowań i znaczenia tych podmiotów w sferze generowania i upowszechniania innowacji, wykorzystując metody ekonometryczne i opisowe. Doktorantka ma dobrą znajomość tych metod i sposobów ich użycia.

- Autorka dokonała weryfikacji trzech hipotez w sposób nie budzący istotnych zastrzeżeń.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Markiewicz zatytułowana: „Uwarunkowania rozwoju i dyfuzji innowacji w pozaszkolnych formach edukacji na obszarach wiejskich w Polsce" spełnia ustawowe wymagania stawiane pracom doktorskim, a problematyka tej pracy i wykorzystane metody badawcze sytuują ją w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Biorąc powyższe pod uwagę, stawiam wniosek o przyjęcie tej rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Jerzy Wilkin

Warszawa, 4.05.2022